

І. Б. Івженко,
к. держ. упр., доцент,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2224-3292>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.17.311

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ ПАСІОНАРНИХ ІНІЦІАТИВ У ГРОМАДАХ У ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

I. Ivzhenko,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

SOCIO-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF SUPPORTING PASSIONARY INITIATIVES IN COMMUNITIES DURING THE POST-WAR RECONSTRUCTION PERIOD

Стаття присвячена науковому аналізу соціально-психологічних механізмів підтримки та розвитку пасіонарних ініціатив у громадах України в умовах післявоєнної відбудови. Поняття "пасіонарність" інтерпретується як багатовимірна категорія, що відображає колективний рівень енергії, здатність до мобілізації ресурсів, збереження соціальної згуртованості та формування інноваційних моделей громадянської участі. На методологічному рівні дослідження спирається на міждисциплінарний аналіз класичних і сучасних теорій соціальної динаміки (А. Тойнбі, К. Левін, Р. Патнем, А. Бандура) у поєднанні з українськими студіями.

Показано, що у період відновлення ключовим є баланс зовнішніх політико-економічних факторів та внутрішніх психологічних ресурсів громад. У цьому контексті ефективність соціальних ініціатив визначається синергією когнітивного, афективно-мотиваційного та комунікативного компонентів, які формують готовність до колективної дії. Автором запропоновано модель підтримки пасіонарних ініціатив, що включає три взаємопов'язані рівні: інформаційно-освітній, емоційно-ціннісний та комунікативно-мережевий. Модель позиціонується як практичний інструмент посилення соціальної резильєнтності, відродження колективного духу та стратегічного управління розвитком громад у повоєнний період.

The article focuses on a scientific analysis of the socio-psychological mechanisms that determine the support and further development of passionary initiatives in Ukrainian communities during the post-war reconstruction period. The concept of "passionarity" is interpreted as a multidimensional category that reflects the collective level of energy, the ability of society to mobilize its own resources, adapt to the challenges of crisis situations, and implement socially significant tasks. In this sense, passionarity is not limited to its psychological dimension but also acquires cultural, anthropological, and civilizational meaning, becoming an element of collective identity and social memory. The methodological framework of the study is based on an interdisciplinary analysis of both classical and modern theories of social dynamics (A. Toynbee, K. Lewin, R. Putnam, A. Bandura), integrated with the findings of contemporary Ukrainian research. On this basis, passionarity is conceptualized as a

factor of social resilience that enables communities to generate new forms of collective activity, maintain cohesion, and ensure innovative models of civic engagement under conditions of uncertainty. Special attention is given to the peculiarities of the recovery period, when the integration of external political-economic conditions with the internal psychological resources of the community becomes decisive. The effectiveness of community initiatives is shown to depend on the synergy of three interrelated components: the cognitive (knowledge, awareness, strategic vision), the affective-motivational (value orientations, emotional involvement, shared responsibility), and the communicative (network practices, partnership interaction, dialogical formats). Their integration fosters readiness for collective action and provides long-term sustainability of social projects. The article proposes an original model for supporting passionary initiatives, comprising three levels: informational-educational, aimed at expanding competence and awareness; emotional-value, focused on strengthening motivation and identity; and communicative-network, directed toward the development of horizontal ties, cooperation, and solidarity. All levels are adapted to the post-war context and function not only as tools of local self-governance but also as mechanisms of strategic planning for broader social transformations. Thus, the proposed model is considered an effective instrument for managing community development, enhancing their passionary potential, and reinforcing social resilience. It is designed to ensure not only the restoration of infrastructure but also the revival of collective spirit, turning communities into active subjects of social change capable of long-term self-development and innovative civic action.

Ключові слова: пасіонарність, соціально-психологічні механізми, громада, ініціатива, колективна дія, соціальний капітал, повоєнна відбудова.

Key words: passionarity, socio-psychological mechanisms, community, initiative, collective action, social capital, post-war reconstruction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Період повоєнної відбудови в Україні супроводжується масштабними суспільними трансформаціями, які торкаються всіх сфер життя: від відновлення зруйнованої інфраструктури до реконструкції системи соціальних зв'язків, формування нових економічних моделей та культурних стратегій. В умовах, коли громади зазнали значних втрат унаслідок воєнних дій, від них вимагається не лише фізичне відновлення середовища, але й відродження здатності до ефективної самоорганізації та колективної дії. Саме тому феномен пасіонарності набуває особливого значення, оскільки відображає потенціал спільноти діяти поза межами рутинних завдань, об'єднуватися навколо амбітних цілей та втілювати масштабні суспільно значущі проекти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Упродовж останніх років науковий дискурс щодо перспектив відбудови та життєстійкості українських громад набув особливої актуальності. Національні соціологічні дослідження, проведені Інститутом соціології НАН України у рамках серії "Моніторинг соціальних змін", а також узагальнені у монографії "Українське

суспільство в умовах війни. Рік 2023", фіксують суттєве зростання рівня солідарності та взаємодопомоги в умовах війни [3, с. 30]. Водночас дослідники звертають увагу на нерівномірність розвитку горизонтальних зв'язків і комунікаційних каналів, що напряду впливає на спроможність громад підтримувати сталі ініціативи.

Важливий пласт становлять дослідження волонтерства та соціальної мобілізації. Так, О. Міхєєва аналізує роль волонтерських практик у підтримці внутрішньо переміщених осіб і наголошує на їх здатності до швидкої адаптації та інноваційних форм взаємодії [5, с. 74—91]. Паралельно у ширших оглядах громадянського суспільства фіксується формування інфраструктури солідарності, яка інтегрує ресурси держави, місцевих громад і громадських організацій.

Не менш актуальними є дослідження впливу внутрішньої міграції на соціальну згуртованість. Аналітичні матеріали Міжнародної організації з міграції наголошують на необхідності комунікативних інструментів для інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади, що прямо корелює з якістю горизонтальних зв'язків та інституційної резильєнтності [6, с. 16, 33].

Загалом, сучасні публікації демонструють зміщення акценту з відновлення матеріальної інфраструктури до розбудови когнітивних, афективно-мотиваційних і комунікативних ресурсів громад. Водночас у науковій літературі досі бракує інтегративних моделей, які б опи-

сували взаємодію цих трьох компонентів у післявоєнному контексті. Це і визначає потребу у подальших дослідженнях феномену пасіонарності як чинника суспільної резильєнтності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Здійснити аналіз соціально-психологічних чинників, що визначають підтримку та розвиток пасіонарних ініціатив у громадах України в умовах післявоєнної відбудови.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "пасіонарність" уперше використав Л. Гумільов [2], визначаючи його як внутрішній енергетичний імпульс, здатний змінювати хід розвитку етносу. На його думку, моменти так званих "пасіонарних вибухів" відображають періоди надлишкової колективної енергії, коли спільнота здатна реалізовувати масштабні цілі, незважаючи на зовнішні перешкоди. Згодом цей концепт вийшов за рамки суто етнологічного дискурсу й почав використовуватися в соціології, політології, психології та менеджменті для позначення здатності груп швидко мобілізувати ресурси та знаходити інноваційні способи реагування на виклики.

У період післявоєнної відбудови ця ідея набуває особливого значення. Концепція "виклику і відповіді" А. Тойнбі [10, с. 73—106] показує, що розвиток цивілізацій залежить від того, наскільки суспільство здатне продукувати адекватні й творчі рішення в умовах кризи. У випадку України можна говорити, що результативність відновлення буде прямо пов'язана зі здатністю місцевих громад формувати власні стратегії подолання наслідків війни, пристосовані до специфіки їхнього контексту.

У психологічній традиції увагу варто звернути на підходи К. Левіна [4, с. 5—41], який підкреслював, що ефективність колективної діяльності залежить не лише від зовнішніх умов, а й від внутрішньої організації групи: норм, цінностей, рівня довіри, тому що саме вони визначають здатність до мобілізації в періоди кризи. Там, де громади швидко відновлюють комунікаційні канали і демонструють готовність домовлятися, процеси відбудови йдуть набагато динамічніше.

Важливим доповненням є концепт "соціального капіталу" Р. Патнема [7, с. 287—303], що описує значення мережових зв'язків, довіри й громадянської активності як чинників стабільності ініціатив. Для України відновлення соціального капіталу є не менш важливим завданням, ніж фізична реконструкція інфраструктури, адже без довіри та кооперації навіть добре підготовлені проекти не матимуть шансів на довготривалу реалізацію.

Теорія "колективної ефективності" А. Бандури [1, с. 3—4; 477—483] також підкреслює, що віра спільноти у власну здатність досягати цілей може виступати ключовим рушієм великих змін. У післявоєнному контексті ця віра часто стає головним психологічним ресурсом, який компенсує нестачу матеріальних чи фінансових можливостей.

Таким чином, узагальнення зазначених підходів дозволяє виокремити три взаємопов'язані рівні соціаль-

но-психологічних механізмів підтримки пасіонарних ініціатив: когнітивний (знання, стратегічна інформація, управлінські навички), емоційно-мотиваційний (цінності, почуття причетності, символічні практики єдності) та комунікативний (якість взаємодії, мережеві зв'язки, партнерські формати). У поєднанні вони створюють умови для формування колективної здатності до відбудови й забезпечують довготривалу стійкість соціальних процесів.

Безумовно, умови післявоєнної відбудови в Україні створюють ситуацію, коли традиційні механізми управління та соціальної взаємодії часто виявляються недостатніми. Громади змушені не лише відновлювати інфраструктуру, а й вибудовувати нові форми самоорганізації, засновані на довірі, ініціативності та здатності діяти спільно. У цьому контексті пасіонарні ініціативи потребують не стільки зовнішньої підтримки, скільки внутрішніх соціально-психологічних ресурсів, які забезпечують їхню життєздатність. Аналіз цих ресурсів дозволяє виокремити ключові детермінанти, що формують основу для розвитку й стійкості громад у кризових та післякризових умовах, зокрема, когнітивний вимір охоплює знання, уявлення, стратегічне бачення та здатність громади до раціонального планування. У післявоєнних умовах інформаційна компетентність стає базовим ресурсом: доступ до актуальних даних про фінансування, правові інструменти, можливості міжнародної допомоги чи внутрішніх програм визначає здатність громади переходити від ідеї до реалізації проєкту.

Дослідження групової динаміки К. Левіна показують, що саме наявність "когнітивних карт" — спільного розуміння проблеми й шляхів її вирішення — забезпечує ефективність колективних дій [4, с. 5—41]. Якщо учасники не мають чіткого уявлення про мету або шляхи її досягнення, ініціативи залишаються на рівні декларацій. Водночас, коли громада володіє достатньою інформацією, формуються умови для вироблення стратегії й подолання хаотичних дій.

Цей аспект підкреслює і сучасна українська дослідниця В. Г. Сизон, яка зазначає: "соціальний капітал є основою довіри, згуртованості та готовності мешканців брати участь у прийнятті рішень, що формує здатність громади до самоорганізації" [9, с. 3]. Тобто, когнітивна база громад включає не лише знання та інструменти, а й усвідомлення власної ролі як суб'єкта у процесах відбудови.

Другий блок визначається емоційним залученням, системою цінностей та мотиваційною готовністю членів громади. Соціальна психологія підкреслює те, що навіть найкраще структуровані плани не матимуть результату без внутрішнього переконання людей у значущості спільних дій.

Концепція колективної ефективності А. Бандури демонструє, що віра групи у власні можливості стає важливішою за зовнішні ресурси [1, с. 3—4; 477—483]. У післявоєнній Україні саме ця віра часто компенсує обмежені матеріальні чи фінансові засоби: люди готові працювати на відновлення шкіл, лікарень чи громадських просторів, навіть якщо ресурси мінімальні. Відчуття спільної мети, емоційна підтримка одне одного і гордість за власну громаду створюють мотиваційний фундамент для довготривалої активності.

Український дослідник В. С. Руденко справедливо зазначає, що "волонтерство стало інструментом об'єднання країни, посилення соціальної єдності та розвитку громадянської свідомості" [8, с. 3]. Це свідчить про те, що емоційно-ціннісні чинники відіграють не менш важливу роль у стійкості громад, ніж економічні чи матеріальні.

Третій детермінант — це якість комунікації та мережових взаємодій у громаді. Концепт соціального капіталу Р. Патнема акцентує, що довіра, норми взаємності та інтенсивність соціальних зв'язків є вирішальними для сталості будь-яких ініціатив [7, с. 31—67]. У післявоєнному суспільстві це означає здатність не лише відновити базову інфраструктуру комунікації (збори, громадські ради, інформаційні канали), а й побудувати нові формати взаємодії, такі як горизонтальні мережі, партнерські платформи, міжсекторальні коаліції. У практичному вимірі це виявляється у створенні комунікативних просторів: від електронних платформ для координації волонтерських дій до відкритих громадських зустрічей, де формуються рішення щодо пріоритетів відбудови. Такі практики дозволяють розширити коло учасників, залучити до процесу не лише активістів, а й пересічних громадян, бізнес, представників влади.

Хоча кожен із трьох блоків має власну специфіку, їхній вплив на підтримку пасіонарних ініціатив виявляється у взаємодії. Інформаційна компетентність без мотивації лишається нереалізованою; емоційна енергія без комунікаційних каналів розпорошується; а комунікація без знань та цінностей ризикує перетворитися на порожній дискурс.

Отже, аналіз когнітивних, емоційно-мотиваційних та комунікативних детермінант дозволяє побачити, що підтримка пасіонарних ініціатив у громадах не може здійснюватися стихійно чи фрагментарно, що потребує цілісної моделі, яка б інтегрувала ці виміри в єдину систему та забезпечувала довгострокову стійкість суспільних трансформацій. Зокрема, модель підтримки пасіонарних ініціатив у громадах України передбачає поєднання трьох взаємопов'язаних рівнів, кожен з яких виконує специфічну функцію, а їхня інтеграція забезпечує стійкість і розвиток спільнот у післявоєнний період.

По-перше, інформаційно-освітній рівень виконує функцію накопичення та поширення знань. Йдеться про компетентності у сфері управління, доступ до актуальної інформації про ресурси, правові механізми та практики планування. Цей рівень створює основу для стратегічного бачення й раціонального підходу до реалізації ініціатив, що особливо важливо для громад, які стикаються з викликами нерівного доступу до інформації.

По-друге, емоційно-ціннісний рівень визначає мотиваційну складову моделі. Він охоплює формування почуття спільності, розвиток довіри, утвердження позитивних цінностей і колективної гордості. Саме цей вимір дозволяє перетворювати знання та ресурси на готовність до дії, закріплює енергію волонтерства та взаємодопідтримки, що стали характерними для українських громад у воєнний час.

По-третє, комунікативно-мережовий рівень виконує функцію організації взаємодії та координації. Він охоплює

розвиток горизонтальних і вертикальних зв'язків, створення партнерських платформ, взаємодію між громадськими організаціями, бізнесом, органами влади та міжнародними інституціями. Цей рівень дає змогу мобілізувати додаткові ресурси й одночасно зміцнити внутрішню згуртованість.

У сукупності ці три рівні формують цілісну модель, що забезпечує сталість і результативність пасіонарних ініціатив, що дозволяє громадам переходити від ситуативних реакцій на кризові виклики до довгострокового стратегічного планування, поєднуючи знання, мотивацію та комунікацію в єдину логіку розвитку. Завдяки цьому громади постають не лише як об'єкти допомоги чи відновлення, а як активні суб'єкти суспільних трансформацій.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, проведений аналіз засвідчує, що підтримка пасіонарних ініціатив у громадах України є багатовимірним процесом, який охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний та комунікативно-мережовий виміри. Взаємодія цих складових формує основу для стійкого розвитку локальних спільнот у післявоєнний період, забезпечуючи перехід від ситуативної мобілізації до інституалізованих практик громадянської активності. Запропонована модель демонструє, що результативність відбудови не зводиться лише до відновлення матеріальної інфраструктури, а значною мірою залежить від здатності громад консолідувати ресурси знань, емоційної мотивації та комунікаційних зв'язків.

Таким чином, модель підтримки пасіонарних ініціатив, адаптована до українського контексту, виступає ефективним механізмом зміцнення соціальної резильєнтності та формування стратегічного потенціалу розвитку, що дозволяє громадам утвердитися як активним суб'єктам суспільних трансформацій, здатним продукувати інноваційні форми взаємодії та забезпечувати довготривалу стійкість у кризових умовах.

Перспективним напрямом майбутніх досліджень є вивчення механізмів інституційного закріплення пасіонарних ініціатив, зокрема шляхом інтеграції у стратегії місцевого самоврядування та регіонального розвитку.

Література:

1. Бандура А. Self-efficacy: The exercise of control. New York: W. H. Freeman, 1997. 604 p.
2. Гумілов Л. Енциклопедія історії України. Т. 1: Україна — Українці. URL: http://www.history.org.ua/?termin=gumilov_lev (дата звернення: 20.08.2025).
3. Інститут соціології НАН України. Українське суспільство в умовах війни. 2023 рік. Київ: Інститут соціології НАНУ, 2023.
4. Lewin K. Frontiers in group dynamics. Human Relations. 1947. Vol. 1, No. 1. P. 5—41. DOI: <https://doi.org/10.1177/001872674700100103>.
5. Mikheieva O. Volunteering for IDPs in Ukraine: coping strategies and community support. Voluntary Sector Review. 2024.

6. Міжнародна організація з міграції (IOM). Displacement and Social Cohesion in Ukraine: Discrimination, Inclusion and Long-Term Intentions: Thematic Brief, February 2025. Geneva: IOM, 2025. 47 p. URL: https://crisisresponse.iom.int/sites/g/files/tmzbd1481/files/appeal/documents/UKR_IOM_Displacement%20and%20Social%20Cohesion%20in%20Ukraine_February%202025.pdf (дата звернення: 20.08.2025).

7. Putnam R. D. Bowling alone: The collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster, 2000. 544 p.

8. Руденко В. С. Волонтерство як чинник забезпечення соціальної безпеки в умовах війни. Економіка та суспільство. 2023. № 49. URL: <https://economyand-society.in.ua/index.php/journal/article/download/2546/2466> (дата звернення: 20.08.2025).

9. Сизон В. Г. Роль соціального капіталу у стратегічному плануванні післявоєнної відбудови територіальних громад. ResearchGate. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/392932597_ROLE_SOCIALNOGO_KAPITALU_U_STRATEGICNOMU_PLANUVANNI_PISLAVOENNOI_VIDBUDOVI_TERRITORIALNIH_GROMADTHE_ROLE_OF_SOCIAL_CAPITAL_IN_STRATEGIC_PLANNING_OF_POST-WAR_RECONSTRUCTION_OF_TERRITORIAL_COMMUNITIES (дата звернення: 20.08.2025).

10. Toynbee A. A Study of History: Abridgement of Volumes I-VI. 2-vol. abridged ed. Ed. by D. C. Somervell. Oxford: Oxford University Press, 1987.

References:

1. Bandura, A. (1997), Self-efficacy: The exercise of control, V.H. Freeman, Nev Jork, USA.

2. Humil'ov, L. (2013), "Ukraine — Ukrainians", Entsiklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of Ukrainian History], available at: http://www.history.org.ua/?termin=gumilov_lev (Accessed 20 August 2025).

3. Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy (2023), Ukrains'ke suspil'stvo v umovakh vijny [Ukrainian Society in Wartime], Instytut sotsiologhii NANU, Kyiv, Ukraine.

4. Levin, K. (1947), "Frontiers in group dynamics", Human Relations, vol. 1, no. 1, pp. 5—41. <https://doi.org/10.1177/001872674700100103>.

5. Mikheieva, O. (2024), "Volunteering for IDPs in Ukraine: coping strategies and community support", Voluntary Setstor Reviev.

6. IOM (2025), "Displacement and Social Cohesion in Ukraine: Discrimination, Inclusion and Long-Term Intentions: Thematic Brief", available at: https://crisisresponse.iom.int/sites/g/files/tmzbd1481/files/appeal/documents/UKR_IOM_Displacement%20and%20Social%20Cohesion%20in%20Ukraine_February%202025.pdf (Accessed 20 August 2025).

7. Putnam, R.D. (2000), Bowling alone: The collapse and revival of American community, Simon & Schuster, Nev Jork, USA.

8. Rudenko, V.S. (2023), "Volunteering as a Factor in Ensuring Social Security in Wartime", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 49, available at: <https://economyand-society.in.ua/index.php/journal/article/download/2546/2466> (Accessed 20 August 2025).

9. Syzon, V.H. (2023), "The Role of Social Capital in Strategic Planning of Post-War Reconstruction of Territorial Communities", ResearchGate, available at: https://www.researchgate.net/publication/392932597_ROLE_SOCIALNOGO_KAPITALU_U_STRATEGICNOMU_PLANUVANNI_PISLAVOENNOI_VIDBUDOVI_TERRITORIALNIH_GROMADTHE_ROLE_OF_SOCIAL_CAPITAL_IN_STRATEGIC_PLANNING_OF_POST-WAR_RECONSTRUCTION_OF_TERRITORIAL_COMMUNITIES (Accessed 20 August 2025).

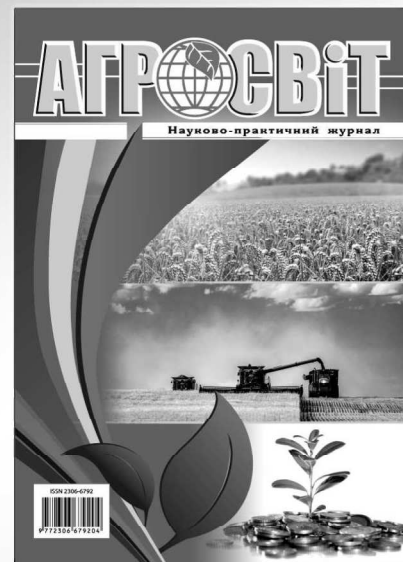
10. Toynbee, A.A (1987), Study of History: Abridgement of Volumes I-VI, 2-vol., Oxford University Press, Oxford, UK.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2025 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292